

14. Hatékony tanulási módszerek kialakítása az idegennyelv-tanulásban
Mit? Kinek? Hogyan?
Vezetőtanárok, - tanárok II. Országos Módszertani Konferenciája, Konferenciakötet
(Gyakorlóiskolák Iskolaszövetsége, Baja, 2004.)

15. Az önálló tanulási módszerek kialakítása az idegennyelv-tanulásban.
Szókincsbővítés, szótanulás
Vezetőtanárok, - tanárok III. Országos Módszertani Konferenciája,
Konferenciakötet I.
(Gyakorlóiskolák Iskolaszövetsége, Budapest, 2006.)

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Pedagógiai és Pszichológiai Kar
Neveléstudományi Doktori Iskola
Neveléstudományi Kutatások Doktori Program
A doktori iskola vezetője: Dr. Bábosik István, DSc., egyetemi tanár

Szénásiné Steiner Rita

**Az önálló tanulói szokások kialakítása az
idegennyelv-oktatásban**

Doktori (PhD) disszertáció tézisei

Témavezető: Dr. Nádasi Mária CSc., egyetemi tanár

2007

Irodalom

Cohen, A. D. (1998): *Strategies in Learning and Using a Second Language*. Longman, London

Commission of the European Communities (2000): A Memorandum on Lifelong Learning Brussels, 30.10.2000. *Memorandum az egész életen át tartó tanulásról*. Letölthető EU-dokumentumok magyarul (www.oki.hu/eudok.asp)

European Commission (Európai Bizottság) (1997): Learning Modern Languages At School In The European Union. *Élő nyelvek iskolai tanítása az Európai Unióban*. Office For Official Publications Of The European Communities, Luxemburg EURYDICE Oktatási EU-dokumentumtár <http://www.oki.hu>

European Community (1995): White Paper on Education and Training, Teaching and Learning towards the Learning Society. *Fehér könyv az oktatásról és képzésről*. Tanítás és tanulás. Munkaügyi Minisztérium 1996. www.sulinet.hu/iksola/feherkonyv.doc

Ezt az igényt támasztják alá több mint húsz éves nyelvtanári munkám során szerzett tapasztalataim is. Nagyon sok esetben figyeltem meg azt, hogy a tanulási nehézségek hátterében az áll, hogy a tanulók nem tudják, hogyan, milyen módszerekkel lehet eredményesen idegen nyelvet tanulni, nem alakultak ki a nyelvtanuláshoz alapvetően fontos tanulási szokásaik, nem tudják hatékonyan kihasználni a tanulásra rendelkezésre álló időt, és ennek következtében lemaradnak, sokszor éri őket kudarc, elkedvetlenednek, lelkesedésük lelohad, s ez tovább csökkenti az eredményes tanulás esélyeit.

A kudarcok elkerülése, az eredményes nyelvtanulás érdekében a tanulókat a nyelvtanulás kezdetétől fogva tudatosan és tervszerűen segíteni kell abban, hogy **megtanuljanak tanulni**, elsajátítsák az eredményes nyelvtanuláshoz szükséges készségeket, módszereket, ismereteket.

A kutatás célja, tartalma és hipotézisei

A kutatás célja egy olyan oktatási program kidolgozása és kipróbálása, amely az iskolai nyelvtanulás folyamatában az angol nyelv eredményes tanulása mellett, azzal összekapcsolódva az önszabályozó tanulásban való fejlődést-fejlesztést is lehetővé teszi, és megalapozza az egész életen át tartó nyelvtanulást vagyis egy olyan tanulási képességeket kialakító és fejlesztő program, mely megtanítja a tanulókat idegen nyelvet tanulni, és elősegíti önállóságukat.

A cél kettős:

- egyrészt a megfogalmazott célokat biztosító **speciális program kidolgozása** a jelenlegi helyzet elemzésével, illetve a szakterületen folyó kutatások eredményeinek felhasználásával;
- másrészt annak vizsgálata, hogy a program bevezethető-e, illetve **milyen módon vezethető be az iskolai nyelvoktatásba**.

Feltételeztük:

1. A program alkalmas arra, hogy a tananyag elsajátítása mellett **a tanulókat elindítsa az önszabályozó nyelvtanuláshoz vezető úton az általános iskolai nyelvoktatás osztálytermi, tanórai keretei között**, függetlenül attól, hogy milyen tankönyvből tanulnak; hogy mennyi ideje tanulnak már angolul; hogy milyen a tanulók és a család kiinduló viszonya az angol nyelv tanulásához.

módszereket, és **megvalósíthatják saját ötleteiket**, melyek közül többet beépítettünk a program végleges változatába.

A két éves időszak során tehát igen pozitív visszajelzést kaptunk a „Rajtam múlik” program hatékonyságáról. **Az átfogóbb következtetések levonásához azonban szükség van további kutatásokra, felmérésekre, a program szélesebb körű kipróbálására.**

A továbblépés lehetőségei

A kísérlet során szerzett tapasztalatok és a kapott eredmények alapján megfogalmazhatjuk **a további kutatások lehetséges irányát:**

- A „Rajtam múlik” program több, **különböző feltételek között működő csoportban való kipróbálása** széleskörű tapasztalatokat nyújtana a bevezetéséhez szükséges feltételekről, az alkalmazható módszerekről, illetve a program eredményességéről; átfogóbbá, megalapozottabbá tenné az értékelést.

- A kísérletben **részt vevő tanulók követéses vizsgálata** lehetővé tenné annak felmérését, hogy az iskola befejezése után, az intézményes nyelvoktatás megszűntével kimutatható-e a „Rajtam múlik” program hatása, képesek-e önállóan fenntartani nyelvtudásukat, használják-e a tanult stratégiákat.

- A „Rajtam múlik” program szélesebb körű elterjedésének elősegítésére szükség van egy **részletes tanári kézikönyv összeállítására és kiadására**, mely lehetővé teszi azt, hogy a tanár egy külső személy közreműködése nélkül is kialakíthassa és bevezethesse saját programját. A kézikönyv a jelen disszertáció összefoglalásaként ismertetné a program létrejöttének indokait, meghatározó alapelveit; és egy álagosan kidolgozott tartalmi és módszertani útmutatót nyújtana a tanároknak.

- Mind az iskolai bevezetést, mind a tanulók egyéni fejlesztését előmozdítaná egy tanulóknak szóló munkafüzet, **egy nyomtatott „Rajtam múlik napló” kidolgozása**, mely kiegészítené az iskolai munkát, és lehetővé tenné az önálló ismeretszerzést azon tanulók számára, akik iskolájukban nem vesznek részt ilyen programban.

- A tanulói önállóság kialakítása csak felkészült tanárok irányítása mellett mehet végbe. Ezért fontos, hogy **a nyelvtanárképzésben, a leendő nyelvtanárok képzésében kapjon nagyobb hangsúlyt** a „tanulás tanulása”, az önértékelés, az önálló ismeretszerzés módszereinek ismerete és átadási képessége, a felkészülés és

és a családi háttérre vonatkozó információk kérdőíves felméréssel történő gyűjtésére.

Az **előidézett változások** (folyamatváltozó) **nyomon követése és a változások összegezése** (következményváltozó) **alapján vizsgáltuk felül hipotéziseinket.** Ennek során a **következő kutatási módszerek** alkalmazására került sor:

- a kísérleti csoportokban **tanító kollégák által végzett résztvevő folyamatos megfigyelés**, valamint **a magam által végzett megfigyelés.** A szelektív megfigyelés rögzítése jegyzőkönyvvel történt. A megfigyelési szempont a kísérlet aktuális teendőihez kapcsolódott, az önszabályozó nyelvtanulás szempontjának alárendelve;

- **részben strukturált interjú** a pedagógusokkal és a tanulókkal a kísérleti folyamatban való részvétel tapasztalatairól;

- a tanulók önszabályozó tanulás tekintetében való fejlődését tükröző **dokumentumok elemzése;**

- a tanulók nyelvi tudásának (ismeretek, jártasságok, készségek) változását tükröző **szóbeli és írásbeli produktumok elemzése;**

- a **kísérletet érintő megbeszélések** (a kísérletben tanító pedagógusokkal, a tanulókkal, a **szülőikkel**) **utólagos elemzése.**

A gyűjtött információkat - a minta kis száma ellenére - részben táblázatokba rendeztük, és kvantitatív összefüggéseikben elemeztük. Azonban **nagyobb jelentőséget szántunk a tartalmi elemzésnek**, az események, folyamatok értelmezésének, amelyek segítségével lehetőség nyílt az önszabályozó nyelvtanulás érdekében szervezett vagy éppen spontánul alakult pedagógiai történések, összefüggések természetének megismerésére. Tartalmi elemzéseinket minden esetben az önszabályozó tanulásra való megtanítás szempontjaiból vezettük le.

Összegzés – a további kutatások iránya

A *hetedik fejezetben* értékeltük a kutatás célkitűzéseinek megvalósulását, és a tapasztalatok, illetve a kapott eredmények alapján megfogalmaztuk a további kutatások lehetséges irányát.

A kutatás eredményei

Dolgozatunk célja az volt, hogy a szakterületen folyó kutatások eredményeinek felhasználásával, a magyarországi helyzet elemzésével kidolgozzunk egy olyan speciális programot, mely az iskolai nyelvoktatás keretei között, a tanórákba ágyazva megtanítja a tanulókat idegen nyelvet tanulni, elősegíti önállóságukat a nyelvtanulás hatékonyságának növelése és az egész életen át tartó tanulás előkészítése érdekében, hogy az iskola befejezése után képesek legyenek fenntartani, továbbfejleszteni nyelvtudásukat, illetve önállóan elsajátíthassanak egy újabb idegen nyelvet.

A megfogalmazott célok elérése érdekében **kidolgoztunk egy, a tananyagba épülő, a tanórai munkához szorosan kapcsolódó, az önálló tanulási módszerek kialakítását célzó programot, a „Rajtam múlik” programot**, mely magában foglalja:

- **a program előkészítésének lépéseit** (tanulók családi háttérének, tanulási körülményeinek megismerése, a csoportban használt tankönyv elemzésének módszerei, a tanmenet elkészítésének szempontjai);
- **a program tartalmi elemeit** (feldolgozandó témák, kialakítandó készségek, elsajátítandó technikák, módszerek);
- a program céljainak megvalósítására **javasolt módszereket, szervezési módokat, szervezeti formákat**;
- a tanulói munka nyomon követésének, **a program eredményessége felmérésének módszereit**.

Egy kétéves kísérleti időszak alatt azt vizsgáltuk, hogy a „Rajtam múlik” program bevezethető-e, illetve milyen módon vezethető be az iskolai nyelvoktatásba. A kísérlet tapasztalatai és eredményei alapján **az előzetesen megfogalmazott kérdésekre a következő válaszokat adhatjuk**:

dokumentumokra; valamint **több évtizedes nyelvtanári gyakorlatunk tapasztalataira**.

Kiemelt célunk volt, hogy olyan programot dolgozzunk ki, mely megvalósítható **iskolai keretek között, tanórákba ágyazva**. Egyrészt a szakirodalom alátámasztotta, hogy ez a megközelítés biztosítja leghatékonyabban, hogy tanulóink egyre tudatosabbak legyenek, egyre hatékonyabb nyelvtanulókká váljanak (*Cohen*, 1998), másrészt ez a keret az, amelyik a lehető legtöbb tanuló bevonását eredményezheti.

A fentiekben leírtak összessége biztosította azt a keretet, melyben megfogalmaztuk a program főbb célkitűzéseit és alapelveit.

2.1 Célkitűzések

A program főbb céljai a következők:

1) a tanulók önállóságának és tudatosságának fejlesztése

A tanulók váljanak saját tanulásuk tudatos irányítóivá. Meg kell ismerniük önmagukat, a különféle tanulási módszereket, az önellenőrzés és önértékelés módjait, a célkitűzés és a tervezés különféle lépéseit. Ki kell fejleszteni bennük azt az igényt, hogy végiggondolják, megtervezzék munkájukat. Legyenek tudatában annak, hogy mit, miért és hogyan tesznek, hogyan és kitől kaphatnak segítséget.

2) a hatékony idegennyelv-tanuláshoz szükséges alapvető készségek kialakítása

Ezek a készségek egyrészt magukban foglalják az idegennyelv-tanulás speciális készségeit, másrészt a tanuláshoz, így a többi tárgy tanulásához is szükséges alapkészségek fejlesztéséhez is hozzájárulnak: megfigyelő-képesség, figyelem, emlékezet, gondolkodás, problémamegoldás, lényegmegragadás, információszerzés és feldolgozás.

2.2 A „Rajtam múlik” program alapelvei

Kidolgoztuk a „Rajtam múlik” program alapelveit, melyek útmutatást nyújtanak a program bevezetéséhez, illetve gyakorlati alkalmazásához. Ezek:

- 1) A tanulói felelősségvállalás elve
- 2) A tanulói aktivitás elve
- 3) A fokozatosság elve

A második évben azt figyelték meg, hogy **a rendszeres tanóra értékelésnek köszönhetően a tanulók aktivitása minőségében megváltozott.** Egyre többször észlelték azt, hogy a tanulók bizonyos feladatokban, pl. hallásutáni megértést fejlesztő magnós gyakorlatok, beszédkézséget fejlesztő pármunka feladatok, nagyobb odafigyeléssel, a tanult technikák tudatosabb alkalmazásával vesznek részt.

6) **Önálló ismeretszerzés**

Az önálló ismeretszerzésre ezen a szinten a különféle **gyűjtőmunkák és projektek** nyújtanak lehetőséget. Ezeket fokozatosan vezettük be. A kezdetektől fogva élvezettel, **lelkesen vettek részt a tanulók ezekben a feladatokban.** Megismerkedtek az önálló ismeretszerzést lehetővé tevő különféle lehetőségek (segédkönyvek, tankönyvek, szótárak, televízió, filmek, Internet) alapvető használatával – de ezek még csak a kezdeti lépések.

7) **Önbizalom, magabiztosság**

A tanárok arról számoltak be, hogy a tanulók önbizalma, magabiztossága a program két évében láthatóan növekedett. Ugyanakkor hasonló fejlődés tapasztalható más csoportjaikban is. Általános célkitűzésük, hogy szorongásmentes, aktivitást serkentő légkört alakítsanak ki. Figyelemmel kísérik a tanulók fejlődését, és amennyiben szükséges, más csoportokban is egyéni foglalkozással, tanácsadással segítik tanulóikat, bátorítják őket. Kiemelt figyelmet fordítanak a tanulók önbizalmának fejlesztésére.

Kiemelték azonban, hogy a programban részt vevő csoportjaikban **az önbizalom megnyilvánulásának más minőségét figyelték meg.** A csoportos és egyéni megbeszélések, a pozitív megerősítések megfogalmazása segítséget nyújtott a tanulóknak abban, hogy pontosabban mérjék fel, milyen szerepük volt az eredmények kialakulásában; mélyebben átéljék sikereiket; kudarc esetén pedig ne álljanak le, hanem a továbblépés lehetőségeit keressék. Fejlődött önértékelésük, gyakorlatot szereztek a tanórai és az otthoni tevékenységük értékelésében, tudatosságuk, és ezzel párhuzamosan magabiztosságuk is erősödött.

8) **A tanulótársakkal való együttműködés**

A tanárok pozitív tapasztalatokról számoltak be két területen is. Egyrészt **a tanórákon, a különféle pár- és csoportmunkákban a tanulók aktívan vettek**

2) **a hatékony idegennyelv-tanuláshoz szükséges alapvető készségek kialakítása**

- Szókincsfejlesztés
- Nyelvtan
- Hallás utáni megértés
- Beszédkézség
- Olvasásértés
- Íráskézség
- Kiejtés
- Fordítási készségek

3) **az idegen nyelvek, a nyelvtanulás fontossága**

A „Rajtam múlik” program számára **részletes módszertani útmutatót dolgoztunk ki,** melyben meghatároztuk a program állandó elemeit és a javasolt módszereket, **a kísérleti csoport munkájának ismertetésekor egy konkrét példát nyújtottunk** arra, hogy a kerettervre hogyan építhető fel egy adott csoport programja.

3. A kísérlet

A **negyedik fejezetben** az általunk kidolgozott, a tanulók önálló tanulási módszereinek kialakítását célzó program kidolgozására, illetve kipróbálására irányuló kutatás részletes célkitűzéseit, hipotéziseit ismertetjük, bemutatva a kísérletben részt vevő csoportokat, pedagógusokat, illetve elemezve a kísérlet beindítását megelőzően a tanulók körében végzett vizsgálatok eredményeit, a tanulók által használt tankönyvek elemzésének tapasztalatait.

3.1 A kísérlet időtartama (2002-2004)

A program egy több éves folyamaton keresztül kívánja megvalósítani célkitűzéseit, a tanulók önállóságának kialakítását. Ebben **a folyamatban az első két év meghatározó szerepet tölt be.** Ebben az időszakban alapozzuk meg, indítjuk be azokat a folyamatokat, melyek eredményeképpen a tanulók fokozatosan egyre önállóbbá válnak, megtanulnak eredményesen idegen nyelvet tanulni. Bevezetjük a program állandó elemeit, kialakítjuk a célok megvalósításához szükséges munkamódszereket, s a tanulók életkori sajátosságaihoz és nyelvtudásához igazodva segítjük tudatosságuk kibontakozását és a hatékony idegennyelv-tanuláshoz szükséges alapvető készségeik kialakulását. Ennek a folyamatnak az eredményei nyomon követhetők és értékelhetők. Így a **kétéves szakasz elegendő tapasztalatot adott a kutatásban megfogalmazott hipotézisek vizsgálatára.**

A program bevezetésével **a tanár feladatköre kibővül, az egy-egy csoportra fordított idő növekszik.** A különféle tevékenységformák tanórai bevezetése, a rendszeres értékelési feladatok mind a hosszú távú, mind a tanóránkénti felkészülésben nagyobb átgondoltságot, pontosabb előkészítést, a tanórán pedig a tervhez jobban igazodó, fegyelmezettebb munkát igényelnek.

Az első évben a segédanyagok, szemléltetőeszközök elkészítése is időigényes feladat, de ezek zöme változtatás nélkül felhasználható későbbi csoportokban.

Külön időt igényelnek az egyéni beszélgetések, a tanulási naplók bejegyzéseinek figyelemmel kísérése, a félévi önértékelésre adott tanári válaszok elkészítése.

4.2 A tanulók fejlődése a két év során

A tanulók fejlődésének megítélésében a kísérletben elsősorban a tanárok megfigyelésére, a tanulói produktumok elemzésére hagyatkozhattunk. Nehéz a változás mértékét biztonságosan minősíteni, nincs viszonyítási alapunk arra nézve, hogy a különféle területeken milyen eredményeket értek volna el ugyanezek a tanulók, ha nem vesznek részt a programban.

Amennyiben elfogadjuk, hogy a tanulók önállóvá válása egy többéves, összetett folyamat, **a kísérlet két éve még túl rövid ahhoz, hogy egyértelmű következtetéseket vonjunk le a program eredményességéről. Ugyanakkor már ezen rövid időszak alatt is jól megfigyelhetők különféle tendenciák a tanulók egyéni fejlődésében.**

1) A tanulási módszerek ismerete, alkalmazása

A program első két évében számos tanulási módszert, technikát ismertek meg a tanulók. A tanulók körében végzett kérdőíves felmérés eredményei azt mutatták, hogy **a tanulók nagy része rendszeresen alkalmazza a programban tanultakat otthoni munkája során.**

A kísérletben részt vevő tanárok arról számoltak be, hogy a csoportos megbeszéléseken **a második év végére a tanulók egyre reálisabban voltak képesek elemezni, értékelni a különféle módszereket, egyre több önálló ötletük volt.**

c) Elvégeztük a tanulók körében a tanulók és **a család angol nyelvhez való viszonyát értékelő rövid felmérésünket.** A felmérést szükség esetén egyéni interjúkkal egészítettük ki, hogy pontosabb válaszokat kapjunk, s jobban megismerjük a tanulókat.

d) A felmérés eredményeit kiegészítettük a tanulók előzetes nyelvtanulási tapasztalataira vonatkozó információkkal (Hány éve tanul angolul? Milyen keretek között? Melyik tankönyvből tanult? stb.).

Az **iskolavezetés, illetve a szülői munkaközösség hozzájárulását kértük** a „Rajtam múlik” program bevezetéséhez.

A kísérlet folyamán:

1) A kísérletben részt vevő tanárok számára **havonta közös megbeszélést tartottunk**, melynek témái a következők voltak:

- az eltelt időszak tapasztalatainak összegzése;
- az esetlegesen felmerülő problémák elemzése, megoldási módok keresése;
- az elkövetkező időszak feladatainak meghatározása;
- az adott feladat módszereinek részletes kidolgozása, a szükséges segédanyagok elkészítése.

A megbeszélésről **rövid írásos emlékeztetőt készítettünk**, mely egyrészt újra felhívta a figyelmet a programból adódó rendszeres feladatokra, másrészt részletes útmutatót adott az elkövetkező hónapra.

2) A **tanulók munkájának, fejlődésének nyomon követésére** a következő módszereket alkalmaztuk:

- tanulók megfigyelése tanulási szituációban (tanóra, napközi foglalkozás), illetve csoportos megbeszélések során;
- tanulók munkáinak (nyelvtanulási napló, önértékelési lapok, felmérések, dolgozatok, házi feladatok) elemzése, értékelése;
- egyéni beszélgetések a fent említett munkák elemzése után, az esetlegesen felmerülő problémák esetén, illetve minden félév végén az eltelt időszak értékelésére, a továbblépés lehetőségeinek feltárására.

3) Minden **félév végén értékeltük az eltelt időszakot**, felmértük a kísérletben részt vevő tanárok tapasztalatait. Módszerként a részben strukturált interjút választottuk. Egy előzetesen összeállított kérdéssor adta a beszélgetés fonalát, mely elsősorban

Bevezetés - a téma ajánlása

A disszertáció témája *egy speciális tanulás-módszertani program* kidolgozása és bevezetése az iskolai idegennyelv-oktatásba, *az önálló tanulási módszerek kialakítása* céljából.

Az idegennyelv-tudás az elmúlt évtizedben felértékelődött, az idegennyelv-tanulás kiemelt jelentőségűvé, az ország Európai Unióhoz való csatlakozásával az idegennyelv-ismeret életbevágóan fontos tényezővé vált. Csak akkor tudunk élni az Európai Unió nyújtotta lehetőségekkel, az Európán belüli szabad mozgás jogával, ha az embereknek sikerül több, az Unió országaiban használt nyelvet elsajátítaniuk.

Az Európai Unió kiemelt figyelmet fordít a nyelvoktatásra. Az Európai Bizottság az 1995-ben az oktatásról és képzésről kiadott Fehér Könyvben, mely részben elemzést, részben irányelveket tartalmaz az Európai Unióban folyó oktatás és képzés számára, központi célként tűzi ki, hogy minél több ember beszéljen három közösségi nyelvet. (*European Community, 1995*)

Az Európai Bizottság kiemelt fontosságúnak tartja *az iskolai nyelvoktatás hatékonyságának növelését*. A szakirodalom és a nyelvoktatás területén folyó kutatások eredményeire támaszkodva kifejti: ahhoz, hogy a tanulók eredményes nyelvtanulókká váljanak, és képesek legyenek idegen nyelvi ismereteiknek a gyakorlatban történő alkalmazására, *fejlesztelnünk kell tanulási stratégiáikat, fejlesztelnünk kell önállóságukat*. (*European Commission, 1997:64*)

A tanulási stratégiák kialakítása, fejlesztése, az önállóság megalapozása nemcsak *az idegennyelv-tanulás eredményességének növelése* szempontjából fontos, hanem *előfeltétele az egész életen át tartó tanulásnak*. Ennek elérése érdekében mindenki számára biztosítani kell a jó minőségű alapoktatást, melynek során nemcsak a szükséges új alapismereteket és készségeket kell a tanulóknak elsajátítaniuk, hanem *„arról is gondoskodni kell, hogy a fiatalok megtanuljanak tanulni, és pozitívan viszonyuljanak a tanuláshoz.”* (*Commission of the European Communities, 2000:7*)

Az iskolai nyelvoktatás előtt tehát kettős feladat áll, egyrészt eredményes, hatékony nyelvoktatást kell biztosítani, melynek során a tanulók magas szintű, jól alkalmazható nyelvtudásra tesznek szert, másrészt fel kell készítenie a tanulókat arra, hogy az iskolai nyelvtanulás befejeztével önállóan is képesek legyenek nyelvtudásukat megőrizni, továbbfejleszteni, illetve egy újabb idegen nyelvet önállóan elsajátítani.

A szerző publikációi

1. SCHOOL BUS 1. (Maturáné Rátkai Rita - Szénásiné Steiner Rita, Lexika, 1996.)
2. SCHOOL BUS 2. (Maturáné Rátkai Rita - Szénásiné Steiner Rita, Lexika, 1997.)
3. SCHOOL BUS 3. (Szénásiné Steiner Rita - Tátrai Szilvia, Lexika, 1998.)
4. Tanári kézikönyv a SCHOOL BUS 1. tankönyvhöz (Maturáné Rátkai Rita - Szénásiné Steiner Rita, Lexika, 1996.)
5. Tanári kézikönyv a SCHOOL BUS 2. tankönyvhöz (Maturáné Rátkai Rita - Szénásiné Steiner Rita, Lexika, 1997.)
6. Tanári kézikönyv a SCHOOL BUS 3. tankönyvhöz (Szénásiné Steiner Rita - Tátrai Szilvia, Lexika, 1998.)
7. SCHOOL BUS 1. felújított kiadás (Maturáné Rátkai Rita - Szénásiné Steiner Rita, Lexika, 2004.)
8. SCHOOL BUS 1. munkafüzet (Maturáné Rátkai Rita - Szénásiné Steiner Rita, Lexika, 2004.)
9. SCHOOL BUS 2. felújított kiadás (Maturáné Rátkai Rita - Szénásiné Steiner Rita, Lexika, 2005.)
10. SCHOOL BUS 2. munkafüzet (Maturáné Rátkai Rita - Szénásiné Steiner Rita, Lexika, 2005.)
11. NEWS & IDEAS 1994-1998 - módszertani folyóirat általános iskolai angoltanároknak (szerkesztőként és szerzőként) XI. ker. PSZK kiadványa
12. Érettségi szöveggyűjtemény (angol) – OM, 2000. (társszerkesztőként)
13. Gyakorlati útmutató angol szakos tanárjelöltek tanítási gyakorlatához (társszerző) ELTE, Budapest, 2002.

2. A program alkalmas arra, hogy *az alkalmazására vállalkozó tanároknak kellő szakmai útmutatást nyújtson* arra nézve, hogyan valósíthatják meg a gyakorlatban a program célkitűzéseit, bevezetése nem okoz számukra túlterhelést, hanem *növeli nyelvtanítási gyakorlatuk tudatosságát, és felszínre hozza szakmai kreativitásukat.*

A hipotéziseink alapján kutatásunkban a következő kérdésekre kerestük a választ:

- a program tartalmi elemei milyen módon hozhatók összhangba a tanulók életkori sajátosságaival és a tantervi előírásokkal;
- milyen módszerekkel valósíthatók meg a program célkitűzései osztálytermi, tanórai keretek között;
- hogyan adaptálhatók a program elemei különféle tankönyvekhez, tananyagokhoz;
- milyen módon mérhető a program hatékonysága, eredményessége;
- a program ily módon való bevezetése valóban biztosítja-e a célkitűzések megvalósítását;
- milyen útmutatásra, segítségre van szükségük a program eredményes bevezetése érdekében az abban részt vevő tanároknak?

A kutatás módszerei

A fenti hipotézisek felülvizsgálatára a *kísérleti stratégiát, a természetes kísérletet* választottuk. A megbízhatóság érdekében az *egycsoportos összetett kísérlet* egy speciális változatát alkalmaztuk: a vizsgálati időszakban *két eltérő sajátosságokkal rendelkező kísérleti részcsoportot vizsgáltunk időben párhuzamosan*, s a két részcsoportban kapott eredményeket nemcsak önmagukhoz képest vizsgáltuk, hanem össze is vetettük egymással.

Ugyancsak a megbízhatóságot szolgálta az alapos, *sokoldalú kutatásmethodikai kontroll*, amelyet mind a kiinduló helyzethez, mind a folyamathoz, mind az eredményekhez kapcsolódóan alkalmaztunk. A *kiinduló helyzet* (előzményváltó) vizsgálatokor sor került a kísérleti részcsoportok által használt *tankönyvek dokumentumelemzés módszerével történő vizsgálatára, az előzetes nyelvtanulásra*

felkészítés lehetőségei az egész életen át tartó tanulásra és az Európai Nyelvtanulási Napló alkalmazása.

Kutatásunk és a kétéves kísérlet eredményei alapján igazoltnak tekintjük feltételezésünket: az általunk kidolgozott és kipróbált program bevezetése elősegíti az önszabályozó tanulás kialakítását, megalapozza az egész életen át tartó tanulást, és segítséget, módszertani útmutatást nyújt az iskolákban dolgozó nyelvtanárok számára arra nézve, hogyan fejleszthetik tanulóikat ezen a területen.

A kutatás eredményeinek összefoglalása

1. A szakirodalom áttekintő elemzése

A hatékonyság növelésének, az önállóság kialakításának előfeltétele a tanulók önszabályozó tanulási készségének kifejlesztése. A dolgozat *első fejezete* az önszabályozó tanulás fogalmának meghatározására alkotott elméleteket, alapelveket foglalja össze, bemutatva az önszabályozó tanulás folyamatát, fázisait és az alkalmazkodó tanulás modelljét, mely egy átfogó keretrendszert nyújt az önszabályozó tanulás során végbemenő interakciók hálózatának bemutatására, a különféle elemek közötti összefüggések vizsgálatára, értelmezésére.

A fejezet áttekintést ad a nyelvoktatás területén folyó, az önszabályozó tanulással, az autonóm tanulással kapcsolatos kutatásokról, az autonómia fogalmának meghatározására született elméletekről, a motiváció és az eredményes nyelvtanulás közötti összefüggésekről, a tanulói önállóság kialakulásának segítésére alkotott módszerekről.

A fejezet kiemelten foglalkozik a tanuló központú módszerekkel, melyek a tanulói önállóság kialakítását a nyelvtanulási és nyelvhasználati stratégiák kifejlesztésével kívánják elérni.

A *második fejezet* azokat a tényezőket (Nemzeti Alaptanterv, nyelvkönyvek, az Európai Nyelvtanulási Napló, szervezeti keretek, nyelvi környezet, társadalmi elvárások, családi háttér) veszi számba, melyeknek az elméleti háttéren, illetve az ezen a területen folyó tudományos kutatások eredményein túl meghatározó szerepük van ma Magyarországon egy, a tanulók önállóságának kialakítását célzó program tartalma és munkamódszerei tekintetében.

2. A „Rajtam múlik” program

A *harmadik fejezet* bemutatja az általános iskolás korosztály számára kidolgozott programot, annak főbb céljait, a programot meghatározó alapelveket, annak részletes tematikáját és tartalmi elemeit.

A „Rajtam múlik” program egy *tanulói önállóságot elősegítő tanulás-módszertani program*. Összeállításakor, a tartalmi és módszertani elemek meghatározásakor támaszkodtunk a korábbiakban részletezett *tudományos kutatások eredményeire*; a jelenlegi *magyarországi nyelvoktatás sajátosságaira*, az azt meghatározó

1. A „Rajtam múlik” program *igazodik a tanulók életkori sajátosságaihoz*. Az alkalmazott módszerek megfelelő ütemezéssel, játékos formában valósítják meg a program célkitűzéseit.

2. A „Rajtam múlik” program *alapvető célkitűzései összhangban állnak a Nemzeti Alaptanterv előírásaival*, mely hangsúlyozza a tanulói önállóság megteremtésének fontosságát. Megfelelő előkészítéssel, tervezéssel a program bevezetése nem hátráltatja az idegennyelv-oktatásra vonatkozó tantervi előírások megvalósítását, hanem kiegészíti, a tanulói eredményesség elősegítésével támogatja azt.

3. A választott módszerek, munkaformák *lehetővé teszik a „Rajtam múlik” program bevezetését osztálytermi, tanórai keretek között*. Ennek előfeltétele az év eleji, illetve az órák előtti átgondolt tervezés, a megfelelő időbeosztás és tevékenységforma-választás, a csoport és a tanulók egyéni sajátosságainak figyelembevétele.

4. A „Rajtam múlik” program *jól adaptálható a különféle tankönyvekhez, illetve tananyagokhoz*. Az általunk kidolgozott szempontrendszer alapján elvégzett előzetes tankönyvelemzés lehetővé teszi, hogy felmérjük, mit nyújt a tankönyv ezen a területen, mire összpontosít, mi hiányzik, és ennek ismeretében dolgozzuk ki a végleges programot. A tankönyvek ily módon való elemzése megfelelő támpontot nyújthat a tanárnak már a tankönyvválasztáskor is.

5. Már *a kétéves kísérleti időszak alatt is képet kaptunk a „Rajtam múlik” program hatékonyságáról, eredményességéről*. Az értékelés alapjául a tanulók megfigyelése, az egyéni beszélgetések során szerzett információk, a tanulói önértékelések, illetve a különféle felmérések eredményeinek elemzése szolgáltak. Ezek a módszerek alkalmasak bizonyultak a szerzett tapasztalatok értékelésére, a továbblépés irányának meghatározására.

6. A két év eredményeinek összegzésekor, a tanári interjúk anyagának elemzésekor megállapítottuk, hogy a „Rajtam múlik” program ily módon való bevezetése közelebb visz célkitűzéseink megvalósításához. *Számos területen megfigyelhető, kimutatható a tanulók fejlődése*.

7. A tanároktól kapott visszajelzések alapján elmondható, hogy az általunk kidolgozott szakmai anyag (a „Rajtam múlik” program tartalmi elemi, alapvetői és módszerei) és a részletes tematika *megfelelő útmutatást nyújtottak a tanárok számára* a program eredményes bevezetéséhez. Ugyanakkor lehetőség volt arra, hogy a saját egyéniségükhöz, tanítási stílusukhoz igazíthassák a javasolt

- 4) A rendszeresség, folyamatosság elve
- 5) A választási lehetőségek elve
- 6) A rendszeres visszajelzés, értékelés elve
- 7) A tanári példamutatás elve
- 8) A feszültségtől mentes légkör elve
- 9) Az együttes bevezetés elve
- 10) Az iskolai keretek figyelembevételének elve
- 11) A szülők bevonásának elve

2.3 A „Rajtam múlik” program tematikája, tartalmi elemei

A program tematikája egyfajta *kerettként* szolgál. Magában foglalja azokat a tartalmi elemeket, melyeket a programnak tartalmaznia kell, de a program gyakorlati megvalósítását, részletes kidolgozását meghatározzák az abban részt vevő tanulók sajátosságai (életkori sajátosságok, egyéni tulajdonságok, előzetes tudás, tanulási tapasztalatok stb.), az oktatás szervezeti keretei, a csoport jellemzői, az iskolai környezet, az iskola által biztosított objektív feltételek (technikai felszereltség, könyvtár, Internet hozzáférés stb.), a tankönyv tartalma és módszertani megközelítése, a pedagógus tapasztalatai, tanítási stílusa.

Az általunk kidolgozott program tehát *egy általános útmutató, egy váz, amire ráépíthető a konkrét osztály, csoport programja.*

A tematika *a program két fő célkitűzésének megfelelő csoportosításban* tartalmazza a tartalmi elemeket. Főbb területei:

1) a tanulók önállóságának és tudatosságának fejlesztése

- Önmagunk megismerésének módszerei
- A célkitűzés, a tervezés lépései
- Munkánk figyelemmel kísérésének módszerei
- Az önellenőrzés és értékelés módszerei
- Érzelmi, motivációs stratégiák
- Társas stratégiák
- A segítségkérés lehetőségei
- A tanóra szerepe a nyelvtanulás folyamatában
- Az otthoni tanulás
- A házi feladat jelentősége
- A nyelvtanulás tanórán kívüli forrásai

részt. Míg más csoportjaikban gyakori volt az, hogy a gyerekek csak ímmel-ámmal dolgoztak tanári irányítás nélkül, vagy hamar átváltottak magyar nyelvre, a kísérletben részt vevő csoportokban a tanulók megbízhatóbban hajtották végre a feladatokat, kevesebb volt a probléma. Ezt arra vezették vissza, hogy a csoportos megbeszéléseken közösen végiggondolták, milyen szerepet is játszanak ezek a munkaformák a tanulási folyamatban. A másik fontos eredmény a tanórán kívüli tanulói együttműködésben mutatkozott. Ezekben a csoportokban *több tartós tanulópár alakult*, akik együtt készültek, gyakoroltak az órák előtt, illetve közösen készítették feladatokat a „self-access centre” számára.

4.3 A kapott eredmények összegzése

Az itt bemutatott eredmények és tapasztalatok azt mutatják, hogy megfelelő előkészítéssel, a tanulók, a tanulói csoport sajátosságainak és a tankönyv nyújtotta lehetőségek figyelembevételével, *a „Rajtam múlik” program iskolai keretek között bevezethető, célkitűzései megvalósíthatók.*

A kísérletben részt vevő *mindkét tanár hasznosnak és eredményesnek ítélte meg a „Rajtam múlik” program bevezetését.* Bár mindketten eddig is hangsúlyt fektettek a tanulók önállóságának fejlesztésére, úgy ítélték meg, hogy a program keret adott munkájuknak ezen a területen, rendszeressé, átgondolttá tette azt. De nemcsak az ő munkájuk vált összpontosítottabbá, tudatosabbá, hanem a program a tanulók figyelmét is ráirányította saját tanulási folyamatukra, arra, hogy tervezzék meg, gondolják át tanórai és otthoni munkájukat.

A program bevezetésének egyik jelentős eredménye volt, hogy a kísérletben részt vevő tanárok nemcsak kísérleti csoportjaikban, hanem *többi csoportjukban is bevezették a program több elemét*, elsősorban a nyelvtudás kialakításának, továbbfejlesztésének, rendszerezésének különféle módszereit, stratégiáit.

3.2 Kísérleti csoportok

A kísérletbe két budapesti általános iskola 5. osztályos csoportját vontuk be. Mindkét iskola hagyományos szerkezetű, 8 osztályos általános iskola. A csoportok létszáma: 16 fő (A iskola), 12 fő (B iskola).

3.3 A kísérlet beindítását megelőző vizsgálatok, felmérések

A kísérlet beindítását megelőzően két fő vizsgálatot, felmérést végeztünk el a csoportokban:

1) A tanulók és a család viszonya az angol nyelvhez

A program kidolgozását meghatározó tényezők között kiemeltük **a családi háttér** szerepét. A végleges tematika elkészítésekor tudnunk kell, milyen segítségre számíthatnak a tanulók otthon, milyen lehetőségek állnak rendelkezésükre otthon nyelvtudásuk bővítésére, milyen a szülők, testvérek nyelvismerete.

2) A csoportokban használt tankönyvek elemzése

A program összeállításának előfeltétele az adott csoportban használt **tankönyv** elemzése, meg kell vizsgálnunk, hogy mekkora hangsúlyt fektet a tankönyv a tanulási készségek kialakítására és fejlesztésére; tartalmaz-e feladatokat, javaslatokat arra vonatkozóan, hogyan lehet eredményesen idegen nyelvet tanulni; olyan módon dolgozza-e fel a tankönyv a tananyagot, mely elősegíti a tanulók önállóságának kialakulását.

A tankönyvelemzéshez részletes **szempontrendszert dolgoztunk ki**.

3.4 A kísérlet során alkalmazott módszerek

A program bevezetése előtt:

a) A kísérletben részt vevő tanárok számára rövid, **négyórás felkészítést** tartottunk, melyben ismertettük a kutatás célját, a „Rajtam múlik” program elméleti hátterét, alapelveit, tartalmi elemeit, az alkalmazott módszereket, munkaformákat, s ahol kézhez vehették a kerettematikát.

b) A részt vevő tanárokkal együtt elvégeztük a választott **tankönyvek elemzését**, s véglegesítettük **az első év programját**.

A tanórai feladatoknál (képességfejlesztő feladatok) **egyre hatékonyabban alkalmazták a tanult technikákat, önbizalmuk erősödött, szorongásuk nagymértékben csökkent**.

2) Önértékelés

A kísérletben részt vevő tanárok tapasztalatai azt mutatták, hogy mind a szóbeli, mind az írásbeli értékelés során **a tanulók egyre reálisabban ítélték meg saját munkájukat, egyre konkrétan fogalmazták meg eredményeiket, problémáikat**.

3) Célkitűzés, tervezés

A tanulók önértékelésük elkészítése után, megfogalmazták céljaikat, terveiket, a továbblépés lehetőségeit. Célkitűzéseikben is megfigyelhető a tendencia, hogy **egyre konkrétan, árnyaltabban fogalmaznak**.

4) Otthoni munka, házi feladatok

Ezen a területen nehéz az összehasonlítás. Mindkét csoportban viszonylag ritka volt az az eset, amikor a tanulók nem készítettek házi feladatot. A tanárok arról számoltak be, hogy ezeken az évfolyamokon a többi csoportjukban is jellemző az, hogy a gyerekek rendszeresen elkészítik leckéjüket. A tanárok ezt a tanulók életkori sajátosságaira, a csoportokban kialakított követelményrendszerükre, elvárásaikra vezették vissza. Másrészt ezen a nyelvi szinten a házi feladat mennyisége is relatíve kisebb, a tanulók minden különösebb nehézség nélkül felkészülhetnek a következő órára.

Az elkészített házi feladatok, illetve az otthoni felkészülés minőségében jelentkeztek különbségek. Ezekre a problémákra az önértékelések kapcsán végzett egyéni beszélgetések során minden esetben kitértek a tanárok. Egyes tanulók esetében, hogy megelőzzék a lemaradást, külön egyéni beszélgetéseket, korrepetálásokat iktattak be.

5) Órai aktivitás

A tanárok arról számoltak be, hogy a tanulók általában lelkesen, aktívan dolgoznak az órákon. Ez azonban ezeken az évfolyamokon a többi csoportjukban is jellemző a tanulók életkori sajátosságaiból, a tananyag jellegéből adódóan.

nyitott kérdéseket tartalmazott, hogy lehetőséget adjunk az egyéni tapasztalatok, vélemények részletes kifejtésére.

Az év közben, illetve a félév végi értékelések során szerzett tapasztalatok alapján már menet közben módosítottuk a programot, illetve beépítettük azokat a program végleges változatába.

4) A *tanév elején szülői értekezletet tartottunk*, ahol tájékoztattuk a szülőket a programról, s kértük őket, hogy támogassák gyermekeiket, segítsék nyelvtanulásukat. Beszéltünk az otthoni tanulás optimális feltételeiről, az önálló nyelvtanulás lehetőségeiről.

4. A kísérlet tapasztalatai, a kutatás eredményei

A *hatodik fejezetben* összegezzük a kétéves kísérlet tapasztalatait, eredményeit a részt vevő tanárok megfigyelései, tapasztalatai alapján.

A hipotézisekben megfogalmazott kérdésekre a választ a „Rajtam múlik” program bevezetése során szerzett tapasztalatok összegzésével, elemzésével kaphatjuk meg. Ebben a munkában *legfőbb forrásként a részt vevő tanárok által összegyűjtött, személyes megfigyelésükön alapuló, a tanórák után, a tanulók megfigyelése során, illetve a tanulókkal folytatott egyéni megbeszélések közben és után készített feljegyzéseik szolgáltak*. Ezek megismerésére lehetőséget biztosítottak a havonkénti közös megbeszélések, illetve a félévenkénti tanári interjúk.

Az interjú módszereként a *részben strukturált interjút* választottuk, melyben egy előzetesen összeállított, *elsősorban nyitott kérdéseket tartalmazó kérdéssor* alapján értékeltük az adott időszakot.

Az interjú kérdései felölelik a „Rajtam múlik” program bevezetésének és gyakorlati megvalósulásának minden területét, és *két fő kérdéscsoportot* alkotnak:

- a „Rajtam múlik” program gyakorlati megvalósítása;
- a tanulók fejlődése a két év során.

Az év végi interjúkat kiegészítettük minden tanév végén egy, *a tanulók körében végzett kérdőíves felméréssel*, melynek célja az volt, hogy felmérjük, *milyen módszereket használnak rendszeresen* a tanulók. A kérdőív szorosan kapcsolódott a tanári interjú II/1. kérdéséhez, annak kiegészítésére állítottuk össze.

Az interjúk és a felmérések alapján *a következő tapasztalatokat, eredményeket fogalmazhattuk meg*:

4.1 A „Rajtam múlik” program gyakorlati megvalósítása

Ez a kérdéscsoport a program állandó elemeinek megvalósításával kapcsolatos tapasztalatokat gyűjti össze, illetve azt vizsgálja, hogyan illeszthető a program az iskolai keretek közé, a tantervi követelményekhez, és bevezetése milyen speciális feladatokat jelent a tanárnak.

Mindkét csoportban az a tapasztalat alakult ki, hogy *a „Rajtam múlik” program állandó elemei sikeresen beépíthetők a tanítási folyamatba*.

Az első lépés, *a bevezető szakasz*, melyet az első év második hetében iktattunk be, jelentős fontosságúnak bizonyult. Az életkori sajátosságoknak megfelelő módszereknek, a játékos feladatoknak *sikerült felkelteniük a tanulók érdeklődését a program iránt*. A tanulók elfogadták, hogy hozzátartozik a nyelvtanuláshoz az is, ha arról tanulnak, hogyan lehetnek eredményes nyelvtanulók.

A tapasztalatok azt mutatták, hogy *az alkalmazott módszerek megfelelnek a tanulók életkori sajátosságainak*. A gyerekek aktívan vettek részt a csoportos megbeszéléseken, szívesen számoltak be tapasztalataikról. Lelkesedéssel vettek részt a különféle gyűjtőmunkákban, projektkészítésben, illetve rejtvények, gyakorló feladatsorok összeállításában.

A különféle stratégiák, módszerek tananyagba ágyazott bemutatása, gyakorlása mindkét csoportban eredményesnek bizonyult. A gyerekek szívesen próbálkoztak a különféle módszerekkel, és tanórán kívüli munkájukban önállóan is alkalmazták őket.

A program jól beilleszthető az osztály-, illetve tanórai keretbe. Ennek előfeltétele a feladatok, tevékenységformák tananyaghoz, a tanulók életkori sajátosságaihoz való illesztése, a körültekintő tervezés.

Mindkét tanár arról számolt be, hogy *a program bevezetése* módosította a tananyag feldolgozásának ütemét, hiszen a program anyagával bővült a tananyag, de ez *a tantervi előírások megvalósítását nem befolyásolta*. Arról számoltak be, hogy az előzetes tervtől való eltérésük nem volt nagyobb mértékű, mint más csoportokban, és az eltérés nem vezethető vissza a program bevezetésére.